

Joanna Marcinişzyn

Uniwersytet Zielonogórski
marciniszyn.joanna93@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-2279-0376>

Od córki do matki — jak dziewczynka stawała się kobietą w starożytnym Rzymie

[Rec. Anna TATARKIEWICZ: *Mater in statu nascendi. Społeczne i medyczne aspekty zdrowia reprodukcyjnego kobiet w starożytnym Rzymie*. Poznań 2018]

Abstrakt: Przedmiotem recenzji jest opracowanie Anny Tatarkiewicz poświęcone kobiecie stojącej się matką w świecie rzymskim. W książce przybliżone zostały takie aspekty życia i funkcjonowania kobiet w starożytnym Rzymie, jak: narodziny dziewczynki, jej ślub, ciąża, biologiczne narodziny dziecka oraz *dies lustricus*, czyli usankcjonowane prawnie społeczne narodziny dziecka, a także symboliczne narodziny matki.

Słowa kluczowe: herstoria, kobieta rzymska, rozrodczość, rodzicielstwo

Życie prywatne starożytnych Rzymian od lat budzi zainteresowanie badaczy antyku. Przyczyną takiego stanu rzeczy są liczne kontrowersje, jakie we współczesnym świecie wywołują najbardziej intymne szczegóły z życia ówczesnych ludzi. W dużej mierze dzieje się tak za sprawą różnic kulturowych dzielących antyczny Rzym i nowożytną Europę. Szczególnie duże zainteresowanie wśród historyków wzbudzają konfidencyjne aspekty życia prywatnego. W ostatnich dekadach XX wieku w historiografii narodził się nurt, którego celem jest przywrócenie kobiet na karty historii. Herstoria ma za zadanie przedstawiać historię z perspektywy kobiet. Recenzowaną pracę można zaliczyć do tej dziedziny historiografii¹.

W swojej monografii Anna Tatarkiewicz zajęła się jednym z najważniejszych aspektów życia kobiet, jakim niewątpliwie jest macierzyństwo. *Mater in statu nas-*

¹ A. TATARKIEWICZ: *Mater in statu nascendi. Społeczne i medyczne aspekty zdrowia reprodukcyjnego kobiet w starożytnym Rzymie*. Poznań 2018.

cendi... w całości poświęcone jest kobietom. Autorka porusza w pracy kwestię, która do tej pory nie została szerzej omówiona, a mianowicie zagadnienie rozrodczości. Warto podkreślić, że publikacja A. Tatarkiewicz wypełnia istotną lukę w literaturze przedmiotu, a jej celem jest przybliżenie, jak głosi podtytuł, społecznych i medycznych aspektów zdrowia reprodukcyjnego kobiet w starożytnym Rzymie.

Książka podzielona jest na sześć rozdziałów, zbudowanych z podrozdziałów. Każda część dotyczy kolejnego etapu rozwoju kobiety, od dzieciństwa do porodu, czyli symbolicznych narodzin jako matki.

Rozdział pierwszy — *Matrimonium is an institution involving a mother, mater* (s. 9—45) — poświęcony jest prawnym aspektom rodzicielstwa w starożytnym Rzymie. Omówiono w nim pojęcia związane z instytucją małżeństwa i jego rolą w społeczeństwie, a także jego powiązania z rozrodczością. Podrozdział pierwszy, *August, polityka i prokreacja* (s. 27—29), dotyczy prawodawstwa Augusta, które w dużej mierze związane było z polityką prokreacji. Priorytet polityki rodzinnej princepsa stanowiło zwiększenie liczby ślubów i narodzin, których u schyłku republiki było coraz mniej. Według niego o sile państwa świadczyła liczba potomstwa wielkich rodów, która zmniejszała się proporcjonalnie do spadku liczby małżeństw. To ostatnie zjawisko wynikało z rosnącej popularności tzw. wolnych związków. Ustawodawstwo Augusta regulowało zarówno przywileje, jak i sankcje za posiadanie potomstwa, a także kary za życie w tzw. wolnych związkach. W kolejnym podrozdziale, pt. *Prawo trójki dzieci* (s. 29—31), wyjaśniono kwestię przywilejów, jakimi mogły cieszyć się w państwie matki trójki dzieci. Z kolei w podrozdziale zatytułowanym *Czy wszyscy chcą mieć dzieci* (s. 31—40) autorka przybliży czytelnikom zagadnienia związane z niechcianym potomstwem i regulacją urodzeń, w tym również z aborcją. W tej części rozdziału (*Metody antykoncepcji*, s. 36—40) wymienione zostały metody antykoncepcji oraz przyczyny przerywania ciąży, a także związane z tym sankcje prawne. Rozdział ten jest wprowadzeniem w dalszą narrację — ukazuje prawne i moralne normy postępowania starożytnych Rzymian, dzięki czemu czytelnik lepiej może zrozumieć przedstawione w kolejnych częściach publikacji aspekty związane z życiem kobiet tego okresu.

Rozdział drugi — *Iam matura viro, iam plenis nubilis annis* (s. 47—84) — A. Tatarkiewicz poświęca kwestiom związanym z zawarciem związku małżeńskiego analizowanym z kobiecej perspektywy. W kolejnych częściach rozdziału przybliży czytelnikom następujące po sobie etapy związku, poczynając od zaręczyn. Autorka analizę wywodzi od lat dzieciennych dziewcząt, kiedy to były przygotowywane do roli żony i matki. W podrozdziale pierwszym, *Solum autem animal menstruale mulier est* (s. 51—59), przedstawiono kwestie związane z menstruacją. Autorka porusza medyczne aspekty tego zjawiska (*Menstruacja i jej wpływ na zdrowie kobiet*, s. 51—54), a także magiczne właściwości, jakie przypisywali krwi miesięcznej starożytni Rzymianie (*Menstruacja i magia*, s. 54). Podrozdział drugi, *Edukacja seksualna rzymskich dziewcząt* (s. 59—60), ukazuje zakres wprowadzania młodych

kobiet w zagadnienia związane z życiem intymnym. Ważny w tym kontekście jest podrozdział trzeci pt. *Stracone nadzieje — poświęcone śmierci* (s. 60—65). Poświęcono go kobietom, które umarły, nim wyszły za mąż, i nie zdążyły stać się żonami ani matkami. Znamienny jest jednak nie sam los tych dziewcząt, lecz postrzeżenie tego zjawiska przez społeczeństwo.

Jeśli już jednak małżeństwo doszło do skutku, nie zawsze doczekało się potomstwa. Autorka opisuje także taki bieg rzeczy, szczególnie uwzględniając problem niepłodności i jej konsekwencji, do których zalicza rozwód (*Niepłodność kobieca*, s. 71—74; *Niepłodność męska*, s. 74—79). W kolejnych podrozdziałach skoncentrowano się na sposobach starożytnych na wybranie idealnej żony (*Jak wybrać dobrą, czyli płodną żonę*, s. 68—71), a także walorach fizycznych kobiet, na które Rzymianie zwracali uwagę, oraz okolicznościach mających korzystny wpływ na zajście w ciążę, w tym także boską pomoc (*Boskie „wsparcie” płodności*, s. 79—81).

Rozdział trzeci — *Canthara, curre, obstetricem accerse, ut cum opus sit, ne in mora nobis siet* (s. 85—98) — dotyczy medycznych aspektów porodu, położnych oraz lekarzy, a także ich wykształcenia. A. Tatarkiewicz przybliża cechy idealnej położnej, która powinna być odpowiedzialna, kompetentna i wykształcona (*Położna idealna*, s. 89—95). W tym rozdziale ukazano obraz porodu oraz towarzyszące mu okoliczności. W centrum uwagi pozostają jednak nie rodzące, lecz akuszerki. Zaprezentowano sylwetkę Greczynki Hagnodike, której Rzymianki zawdzięczały kobiecą opiekę ginekologiczną (s. 100). Postać tę uznano za pierwszą położną i kobietę lekarza w starożytnych Atenach. Według przekazu Gajusza Juliusza Hyginusa przebrana za mężczyznę Hagnodike zdobyła wykształcenie medyczne i pracowała jako lekarz. Autorka opisuje również czynniki, które miały wpływ na pojawienie się kobiet lekarzy jako grupy społecznej cieszącej się uznaniem i poważaniem. Rozwój naukowy kobiet w tej dziedzinie związany był z poczuciem dyskomfortu i wstydu, z jakim mierzyły się ówczesne pacjentki, kiedy zmuszone były do korzystania z pomocy „ginekologów” płci męskiej. Z przytoczonych w *Mater in statu nascendi...* źródeł jasno wynika, że położne, choć stanowiły małą grupę społeczną, cieszyły się szacunkiem. Skutkowało to również wzrostem zaufania kobiet do medycyny, co z kolei wpływało na podniesienie poziomu profilaktyki i opieki nad zdrowiem reprodukcyjnym w starożytnym Rzymie.

Czwarty rozdział — *Quam longo tempore opus est ut conceptus ad puerperium perduret infans* (s. 103—133) — wprowadza czytelników w zagadnienia związane ściśle z ciążą. Autorka omawia oznaki stanu błogosławionego oraz zagadnienia płci dziecka. Kluczowym elementem tego rozdziału, jak i całej publikacji, jest podrozdział trzeci — *Przebieg ciąży prawidłowej, rady dla ciężarnych* (s. 107—113), w którym opisano przebieg ciąży, zarówno rozwijającej się prawidłowo, jak i jej patologii. Rozdział uzupełniony został o porady dla przyszłych matek dotyczące kolejnych etapów ciąży, sugerujące, czego powinny unikać, jak pielęgnować ciało oraz jaką dietę stosować. Dalej ukazano przykłady ciąż nietypowych, do których

zaliczyć można ciąży mnogie mogące zwiastować zarówno dobrobyt, jak i klęskę głodu. Autorka porusza również temat ciąży „moralnych” będących oznaką choroby. Kolejnym omówionym zagadnieniem są poronienia, a także śmierć ciężarnych kobiet, nieraz będące skutkiem przemocy, czego najbardziej znanym przykładem jest śmierć brzemiennej Poppei — żony cesarza Nerona.

Istotną kwestią, zwłaszcza w przypadku pogrobowców, czyli dzieci narodzonych po śmierci domniemanego ojca, jest też długość trwania ciąży (podrozdział siódmy *O długości trwania ciąży*, s. 123—128). W starożytnym Rzymie kwestia ta była sporna. Według niektórych wyroków dziecko mogło urodzić się nawet w jedenastym miesiącu ciąży. Ostatnią część rozdziału czwartego — *Ciąża — wyobrażenia* (s. 128—133) — stanowią podobizny ciężarnych kobiet przedstawione w rzeźbach i figurkach. Wynika z niego, że wizerunek brzemiennej kobiety nie był popularnym motywem w kulturze i sztuce antycznego Rzymu. Niedostatek źródeł ikonograficznych można interpretować jako wynik braku zainteresowania starożytnych samą ciążą, która była tylko procesem, od którego ważniejszy był efekt — dziecko.

W rozdziale piątym — *Siqua tamen gravida est, resoluta crine preceatur/ut Solvat partus molliter illa suos* (s. 133—166) — przedstawiono oznaki rozpoczęcia porodu oraz jego prawidłowy przebieg. Opisano też okoliczności narodzin wspomnianych pogrobowców, którzy przychodzili na świat pod okiem pretora. Autorka przybliżyła również starożytne metody przyspieszania porodu oraz uśmierzania bólu. Poród nieprawidłowy był oczywiście bardziej skomplikowany. Mógł być spowodowany złym ułożeniem dziecka, a czasem wynikać z winy rodzącej. Przytoczone w książce przykłady ratowania matki w krytycznym momencie takiego porodu mogą być dla współczesnych odbiorców, obcujących z nowoczesną medycyną, bardzo dramatyczne. Dalej autorka przywołuje mit cesarskiego cięcia i prawdziwą etymologię tego określenia. Następnie koncentruje się na kwestii śmierci kobiet podczas porodu lub w położu.

Ostatni rozdział — *Dies lustricus — narodziny... matki?* (s. 166—183) — ukazuje dalsze losy rodzącej i jej dziecka po szczęśliwym porodzie, w tym sposób pielęgnacji noworodka i opieki nad kobietą w położu. Pierwsze chwile po narodzeniu dziecka był to czas podniosły, którego szczególny moment stanowiło odcięcie pępowiny. Noworodek stawał się wówczas oddzielnym bytem, a kobieta — matką. Stanie się matką było czynnikiem definiującym rzymską kobietę. Rodząc, kobieta wychodziła poza swój dotychczasowy status — do odpadnięcia pępowiny pozostawała w stadium przejściowym, a dziecko traktowano jako „roślinę”. Pępowina była ostatnim elementem łączącym dziecko z ciałem matki, po jej odpadnięciu kobieta osiągała to, czego oczekiwało od niej społeczeństwo — w pełni była matką. Macierzyństwo w starożytnym Rzymie było bowiem jedną z najważniejszych społecznych ról kobiety.

W monografii *Mater in statu nascendi. Społeczne i medyczne aspekty zdrowia reprodukcyjnego kobiet w starożytnym Rzymie* A. Tatarkiewicz podejmuje ważny

temat, jakim jest poród i wszystkie związane z nim aspekty, zarówno społeczne, jak i zdrowotne. Co istotne, robi to w sposób bardzo szczegółowy. Jest to *novum* w literaturze przedmiotu, ponieważ do tej pory w historiografii brakowało ujęcia tych zagadnień w szerszej perspektywie.

Mater in statu nascendi... można uznać za wyjątkową pozycję na rynku wydawniczym. Jest to książka, która w szerszym niż dotychczasowa literatura przedmiotu kontekście ukazuje losy kobiet w starożytnym Rzymie. Publikacja w całości poświęcona została kobiecym aspektom życia, a — co bardziej znamienne — autorka nie skupia się tylko na życiu ówczesnej elity, lecz stara się ukazać cały przekrój społeczeństwa, oczywiście na tyle, na ile pozwalają na to źródła.

Recenzowana publikacja wpisuje się w popularny w ostatnich latach trend rewizjonistycznego spojrzenia na źródła historyczne. Znane i szeroko omawiane dzieła starożytne okazują się bowiem ukrywać jeszcze wiele informacji, które wydobyć można poprzez odpowiednie sformułowanie problemu badawczego. A. Tatarkiewicz sformułowała go bardzo celnie, odkrywając przy tym informacje, które rzucają nowe spojrzenie na dzieła starożytnych, co skłania do dalszych refleksji skupionych wokół feministycznej części życia społecznego w starożytnym Rzymie.

Przy okazji omawiania kwestii związanych ze społecznymi i medycznymi aspektami zdrowia reprodukcyjnego kobiet w antycznym Rzymie A. Tatarkiewicz zwraca uwagę na bardzo istotny problem, z jakim mierzą się badacze historii kobiet, a jakim jest materiał źródłowy dotyczący właśnie kobiet. Źródła historyczne, nie tylko antyczne, tworzone były przez mężczyzn i w dużej mierze do mężczyzn kierowane. Dlatego informacje o kobietach zawsze ukazane są w krzywym zwierciadle męskiej retoryki. *Silence women's* jest jednak znakiem tamtych czasów, zostaje więc rewizjonizm dostępnych źródeł i szukanie w nich na nowo informacji o kobietach. Właśnie takiego zabiegu dokonała autorka, czym udowodniła, że metoda ta przynosi efekty, jeśli tylko wiemy, jakie odpowiedzi w źródłach chcemy znaleźć.

Autorka we wstępie informuje, że celowo pominęła źródła chrześcijańskie. Czy był to zabieg słuszny? Teksty chrześcijańskie mogły dopełnić obrazu, jaki został wykreowany w źródłach antycznych.

Na uwagę zasługuje jednak mnogość wykorzystanych w monografii materiałów źródłowych, nie tylko literackich, lecz także epigraficznych i ikonograficznych. Dzięki temu czytelnikom ukazano cały przekrój społeczeństwa starożytnego Rzymu, nieograniczający się do wyższych warstw społecznych, które zdominowały źródła literackie.

Podsumowując, należy zaznaczyć, że recenzowana monografia doskonale wpisuje się w nurt herstorii i jest niejako odpowiedzią na hasła głoszone przez przedstawicielki drugiej fali feminizmu, nawołujące do przywrócenia kobiet na karty historii. Sama autorka nie odwołuje się jednak do teorii i terminologii związanych z *gender studies*, choć widać, że dobrze je zna i stosuje w praktyce.

Bibliografia

TATARKIEWICZ A.: *Mater in statu nascendi. Społeczne i medyczne aspekty zdrowia reprodukcyjnego kobiet w starożytnym Rzymie*. Poznań 2018.

Joanna Marcinişzyn

From daughter to mother: How a girl became a women in Ancient Rome

[Rev. Anna Tatarkiewicz: *Mater in statu nascendi. Społeczne i medyczne aspekty zdrowia reprodukcyjnego kobiet w starożytnym Rzymie*]

Summary

The subject of this review is a study by Anna Tatarkiewicz devoted to the woman becoming mother in Ancient Rome. It delves into such aspects of lives and functioning of women in Ancient Rome as: the birth of a baby girl, her later wedding, pregnancy period, biologically giving birth, and *dies lustricus*, that is, acknowledging the social fact of childbirth by law, which equalled a mother being born symbolically.

Key words: herstory, the woman of Ancient Rome, fertility, parenthood